

بررسی وضعیت موجود و مطلوب مشاوره تحصیلی در مدارس و ارائه راهکارهایی جهت توانمندسازی مشاوران

مریم مشاک^۱

دانشگاه تهران

(m.mashak58@gmail.com)

چکیده

این تحقیق به منظور بررسی وضعیت موجود و مطلوب مشاوره تحصیلی در مدارس شهرستان بیستون انجام شده است. جامعه آماری مدارس راهنمایی شهرستان بیستون در سال تحصیلی ۹۳-۹۴ میباشد. اطلاعات از طریق روش کتابخانه ای و بررسی اسناد و مراجعه میدانی و مصاحبه با مشاوران مدارس جمع آموری شده است. نتایج پژوهش نشان میدهد که مدارس مذکور با کمبود تعداد مشاور مواجهه هستند. مشاوران مدرسه به موقع و به هنگام ضرورت در دسترس دانش آموزان نیستند. مشاوران فضا و امکانات کافی جهت مشاوره در اختیار ندارند. دانش آموزان با وظایف مشاوران مدرسه آگاهی ندارند و به هنگام برخورد با مشکلات به مشاور مراجعه نمی کنند این پژوهش درصدد ارائه راهکارهایی برای بهبود توانمندی های مشاوران مدرسه می باشد.

واژگان کلیدی: مشاوره، مشاوره تحصیلی.

^۱ کارشناسی ارشد دانشگاه تهران

مقدمه:

هدف کلی آموزش و پرورش انتقال اطلاعات و معلومات بشری از یک نسل به نسل دیگر و ایجاد تغییرات مطلوب در رفتار فرد است. راهنمایی و مشاوره تحصیلی که هدف آن کمک به پیشرفت تحصیلی است، نقشی تسهیل کننده در تحقق هدفهای آموزش و پرورش به عهده دارد. راهنمایی بخش عمده‌ای از فعالیت‌های آموزشی است و حتی عده‌ای از متخصصان، راهنمایی و تعلیم و تربیت را مترادف می‌دانند. در سال ۱۳۹۲ در الگوی راهنمایی به صورت جریانی همانند با تعلیم و تربیت که اساس آن را به بروئر نسبت داده‌اند این مطلب که تعلیم و تربیت چیزی جز راهنمایی نیست عنوان شده است. در سال ۱۹۱۵ بلومفیلد خطاب به عده‌ای از معلمان اعلام داشت که مفهوم امروزی تعلیم و تربیت به معنای راهنمایی و راهنمایی به معنای تعلیم و تربیت است (حسینی، ۱۳۸۱: ۱۷).

نمونه وظایف و مسئولیت‌های مشاوره مدرسه:

- تدریس واحدهای درسی که بر اساس ضوابط بر عهده مشاور می‌باشد از جمله دروس برنامه‌ریزی تحصیلی، شغلی و آداب و مهارت‌های زندگی.
- تنظیم پرونده مشاوره‌ای برای دانش‌آموزان و هنرجویان.
- مطالعه و بررسی وضعیت دانش‌آموزان و هنرجویان با استفاده از عملکرد تحصیلی و پرونده تحصیلی آنان و ارتباط با سایر عوامل آموزشی و پرورشی واحد آموزشی مربوط.
- انجام مصاحبه مشاوره‌ای با دانش‌آموزان و هنرجویان و خانواده آن‌ها.
- راهنمایی و مشاوره تحصیلی دانش‌آموزان و هنرجویان به منظور رشد و ارتقای مهارت‌های تحصیلی و راهنمایی آنان در انتخاب رشته‌های تحصیلی، متناسب با شرایط و امکانات فردی و محیطی.
- ارائه خدمات راهنمایی و مشاوره شغلی و حرفه‌ای و اطلاع‌رسانی به دانش‌آموزان و هنرجویان به منظور طرح‌ریزی شغلی با استفاده از روش‌ها و ابزارهای مناسب.
- اطلاع‌رسانی به دانش‌آموزان و هنرجویان و خانواده‌ها در زمینه منابع و امکانات تحصیلی و شغلی با استفاده از نشریات، بروشورها و ...
- مطالعه وضعیت رفتاری دانش‌آموزان و هنرجویان از طریق مشاهده، ارتباط با والدین و سایر عوامل آموزشی و پرورشی واحد آموزشی مربوط و سایر منابع و روش‌ها.
- مطالعه پرونده مشاوره‌ای دانش‌آموزان و هنرجویان و استفاده از آن در ارائه خدمات راهنمایی و مشاوره و اطلاع‌رسانی در زمینه استعدادها و توانمندی‌های آنان و برنامه‌ریزی در زمینه بهداشت روان دانش‌آموزان.
- اقدام پژوهشی در زمینه نیازها و مشکلات و اختلالات روانی - رفتاری و موضوعات طرح‌ریزی تحصیلی - شغلی دانش‌آموزان و هنرجویان و استفاده از نتایج آن‌ها در امور بهداشت روان.

محقق در این پژوهش در پی بررسی وضعیت موجود و مطلوب مشاوره تحصیلی در مدارس راهنمایی شهرستان بیستون می‌باشد و در خصوص توانمندسازی مشاوران راهکارهایی ارائه داده است.

بیان مسئله:

مشاوره بهره گیری از یک رابطه اصولی و ماهرانه برای تسهیل خودشناسی، قابلیت پذیرش و رشد عاطفی و رشد مطلوب توانایی‌های فردی است. هدف همه‌جانبه آن فراهم نمودن فرصتی برای حرکت به سوی زندگی رضایت بخش و هدفمند است (انجمن مشاوران انگلیس، ۱۹۹۱). مشاوره تحصیلی اختصاص به دانش‌آموزان مدارس و دانشجویان دارد که برای کمک و راهنمایی آنان در زمینه انتخاب رشته تحصیلی در دوره دبیرستان، انتخاب رشته تحصیلی دانشگاهی، اطلاع از مقررات و شرایط و قوانین مدرسه یا دانشگاه و یا هر مسأله و مشکلی که در محیط تحصیل برای آن‌ها ممکن است پیش بیاید دارد، رفع این نوع مسائل و مشکلات به عهده مشاوران تحصیلی است. مشاور تحصیلی خوب باید حتماً برای دانش‌آموزان خود وقت گذاشته و به آن‌ها راه‌های افزایش تمرکز و افزایش یادگیری و روش مطالعه هر درس را توضیح دهد (سلطانیه، ۱۳۹۲).

برنامه‌های تعلیم و تربیت فردی و اجتماعی که شامل تربیت اخلاقی و شغلی هم می‌گردد، بخش اساسی برنامه‌های هدایتی در هر مدرسه می‌باشد. تدارک برنامه‌های هدایتی در مدرسه جزئی از تاثیراتی است که مدارس باید بر دانش‌آموزان داشته باشند. در این رابطه، قبل از همه باید از تدابیر مدرسه در مورد برنامه‌های هدایتی آگاه شد. ساختار فعالیت‌های راهنمایی چیست؟ تعلیم و تربیت فردی و اجتماعی چگونه سازمان می‌یابد؟ کارکنان باید دارای چه تخصص و کارآموزی باشند؟ آیا توجه بیشتر مدرسه به یک موضوع، مسائل دیگر موردنیاز دانش‌آموزان را تحت تاثیر قرار خواهد داد؟ اگر خط مشی مدرسه در مورد برنامه‌های تحصیلی تأکید زیادی بر موضوعات درسی داشته باشد برای برنامه‌های تعلیم و تربیت فردی و اجتماعی جایی باقی خواهد ماند؟ اگر تدابیر مدیریتی مدرسه عمدتاً بر حفظ تعلیم و تربیت تأکید نماید و کودکان مشکل دار به‌عنوان موجوداتی که باید از دستشان رها شد و نه به‌عنوان افراد نیازمند به کمک در نظر گرفته شوند، آنگاه کیفیت برنامه‌های هدایتی به‌طور جدی کاهش می‌یابد (اصغری پور، ۱۳۹۲: ۲۸).

در آموزش و پرورش محور کار آماده کردن فرد برای زندگی فردی و اجتماعی است لذا در باب ضرورت و اهمیت استفاده از این خدمات در آموزش و پرورش می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- ۱- تأمین و ارتقای بهداشت روان دانش‌آموزان و ضرورت شناخت و توجه به این تفاوت در امر تعلیم و تربیت.
- ۲- وجود تفاوت‌های فردی در دانش‌آموزان و ضرورت شناخت و توجه به این تفاوت در امر تعلیم و تربیت.
- ۳- شناخت استعدادهای عمومی و اختصاصی دانش‌آموزان با ابزارها و روش‌های علمی و کمک به آنان در جهت هدایت و پرورش این استعدادها.
- ۴- تغییر روزافزون کمی و کیفی رشته‌های تحصیلی و لزوم اطلاع‌رسانی و راهنمایی دانش‌آموزان در زمینه انتخاب و ادامه تحصیل در رشته تحصیلی مناسب با توجه به توانمندی‌ها و علایق ایشان.
- ۵- ایجاد تنوع و پیچیدگی در مشاغل و ایجاد گرایش‌های مختلف شغلی در جامعه و ضرورت اطلاع‌رسانی و توجه به استعدادها، قابلیت‌ها و علایق دانش‌آموزان.
- ۶- راهنمایی دانش‌آموزان در زمینه ویژگی‌ها و نیازهای دوره سنی به‌ویژه دوران بلوغ که خود یک نوع بحران هویت را برای فرد ایجاد می‌کند.
- ۷- لزوم آموزش مهارت‌های زندگی به دانش‌آموزان و ایجاد توانایی و قدرت سازگاری در آنان.
- ۸- وجود انواع آسیب‌های اجتماعی و مشکلات عاطفی، روانی، رفتاری و خانوادگی (دفتر مشاوره تربیتی، ۱۳۹۱).

ارزیابی کیفیت خدمات مشاوره و راهنمایی در مدارس در سطح راهنمایی به علت اینکه در این سن دانش‌آموزان دوران طغیان و سرکشی نوجوانی را طی می‌نمایند، هدف اصلی مقاله حاضر را تشکیل می‌دهد و در این راستا مقاله حاضر کوشیده است در جهت ارائه خدمات مشاوره‌ای باکیفیت بالا راهکارهایی را ارائه نماید. برای دستیابی به هدف فوق با استفاده از روش کتابخانه‌ای، بررسی اسناد و همچنین مراجعه میدانی به مدارس جهت بررسی بیشتر. در پی پاسخگویی به سؤالات زیر است:

- ۱) مهم‌ترین عواملی که سبب کاهش کیفیت مشاوره‌ای می‌شود چیست؟
- ۲) چه عواملی در افزایش کیفیت خدمات مشاوره و راهنمایی مؤثرند؟

- ۳) میزان آشنایی معلمان و مدیران و والدین با ضرورت خدمات مشاوره‌ای در چه حدی است؟
۴) در جهت توانمندسازی مشاوران مدرسه از چه راهکارهایی می‌توان استفاده کرد؟

مبانی نظری و پیشینه:

مشاوره تحصیلی: این نوع از مشاوره اختصاص به دانش آموزان مدارس و دانشجویان دارد که برای کمک و راهنمایی آن‌ها در زمینه انتخاب رشته تحصیلی دانشگاهی، اطلاع از مقررات و شرایط و قوانین مدرسه یا دانشگاه و یا هر مسئله و شکلی که در محیط تحصیل برای آن‌ها پیش بیاید دارد. رفع این نوع مسائل یا مشکلات به عهده مشاوران تحصیلی است. مشاور تحصیلی خوب باید حتماً برای دانش آموزان خود وقت گذاشته و به آن‌ها راه‌های افزایش تمرکز و افزایش یادگیری و روش مطالعه هر درس را توضیح دهد (سلطانیه، ۱۳۹۲).

نظریه درمان رفتاری-شناختی را در سال ۱۹۵۵ آلبرت ایس، متخصص روانشناسی بالینی از دانشگاه کلمبیا معرفی کرد. ایس مشابه آدلر واکنش‌های عاطفی و رفتاری فرد را ناشی از نگرش‌ها و اعتقادات وی می‌داند. او معتقد است که منبع مشکلات شخص امور خارجی و رویدادها نیست، بلکه حاصل برداشت وی از آن امور و رویدادهاست (هاوتون: ۱۹۹۳). براساس این نظریه وقتی تفکر و رفتار شخص عقلانی است وی امیدوار، کارآمد و توانمند است. روان‌درمانگری که اصول درمانی-رفتاری-شناختی را به کار می‌گیرد، ضمن برقراری روابط حسنه با فرد و پذیرش غیر مشروط وی با آموزش باورها و افکار جدید در جریان درمان مداخله می‌کند. فرض بر این است که خدمات یاورانه مشاوران می‌تواند در رفع یا تعدیل مشکلات دانش آموز مفید واقع شود.

یانک (۲۰۱۵) در مطالعه‌ای کیفی در دانشگاه اوهایو ویژگی‌های مشاوران مدرسه را مورد بررسی قرار داد. مشاوران مدرسه باید مراقب باشند که هنگام مشاوره تعصبات مثبت و منفی خود را دخالت نداده و تفاوت‌های فردی دانش آموزان را در نظر بگیرند. پیرسون (۲۰۱۵) مشاوران حرفه‌ای مدارس و کسانی که سابقه کاری طولانی دارند در پژوهش اسلوگتر (۲۰۱۵) اعلام داشتند که رضایت شغلی بالایی دارند. گلیمور (۲۰۱۵) تفاوتی میان ادراک مدیران از نقش مشاوران و ادراک مشاوران از نقش مشاور در مدرسه را مورد بررسی قرار داد و نشان داد که این دو تفاوت معنی‌داری ندارند.

سپهریان (۱۳۹۴) در پژوهشی نشان داد که آموزش مهارت‌های زندگی و مشاوره گروهی رویکردهای مناسبی در زمینه کار با دانش آموزان ناموفق تلقی می‌شوند. یافته‌های پژوهش امینی (۱۳۹۲) حاکی از آن است که راهنمایی تحصیلی منجر به اتصال محکم بین دانشجو و استاد و در نتیجه کمک به حل مشکلات احتمالی موجود در برنامه‌های آموزشی و جلوگیری از اتلاف زمان و رفع نواقص موجود در برنامه‌ها خواهد شد. پیروی (۱۳۹۰) تقویت نقش حمایتی و هدایتی استادان و تسهیلاتی برای انجام برنامه‌های مشاوره حمایتی در جهت بهبود عملکرد تحصیلی را توصیه می‌نماید. شکورنیا (۱۳۹۰) در پژوهشی نشان داد که دانشجویان نسبت به اهمیت و نقش سازنده مشاوره و راهنمایی تحصیلی نگرش مثبتی دارند، اما از شرایط موجود مشاوره و راهنمایی تحصیلی در دانشگاه رضایت ندارند. تحقیقاتی درباره تأثیر مشاوره و روان‌درمانی در تعدیل مسائل و مشکلات افراد انجام شده است. سازمان ملی جوانان (۱۳۸۳) در مورد نقش مشاوره در حل مسائل جوانان، از جمله مسائل تحصیلی می‌نویسد که نتایج پژوهش این سازمان موید آن است که مشاوره نقشی پر اهمیت در زندگی جوانان امروزی داشته است و روز به روز بر میزان اهمیت آن افزوده می‌شود. فاضلی (۱۳۸۳) نقش خدمات مراکز مشاوره دانشجویی را بر پیشرفت تحصیلی دانشجویان مثبت ارزیابی کرده است.

نظریه‌های متعددی در زمینه مشاوره و روان‌درمانی ارائه شده است. و از آنجا که نظریه درمان رفتاری-شناختی هم جنبه رفتاری و هم جنبه شناختی افراد را در نظر می‌گیرد، کاربرد بیشتری دارد. بر طبق این نظریه خدمات جهت‌دار در اکثر موارد می‌تواند به افراد مضطرب کمک کند تا در تفکر و رفتار و عواطف نامناسب خویش تجدید نظر کنند. در پژوهش حاضر فرض بر این است که خدمات مشاوران مدارس می‌تواند در رفع یا تعدیل مشکلاتی نظیر مشکلات خانوادگی، اجتماعی، روانی و شغلی دانش آموزان مؤثر باشد و با کاهش و رفع یا تعدیل این مشکلات، حل مسائل تحصیلی این دانشجویان تسهیل و امکان پیشرفت تحصیلی آنان فراهم گردد.

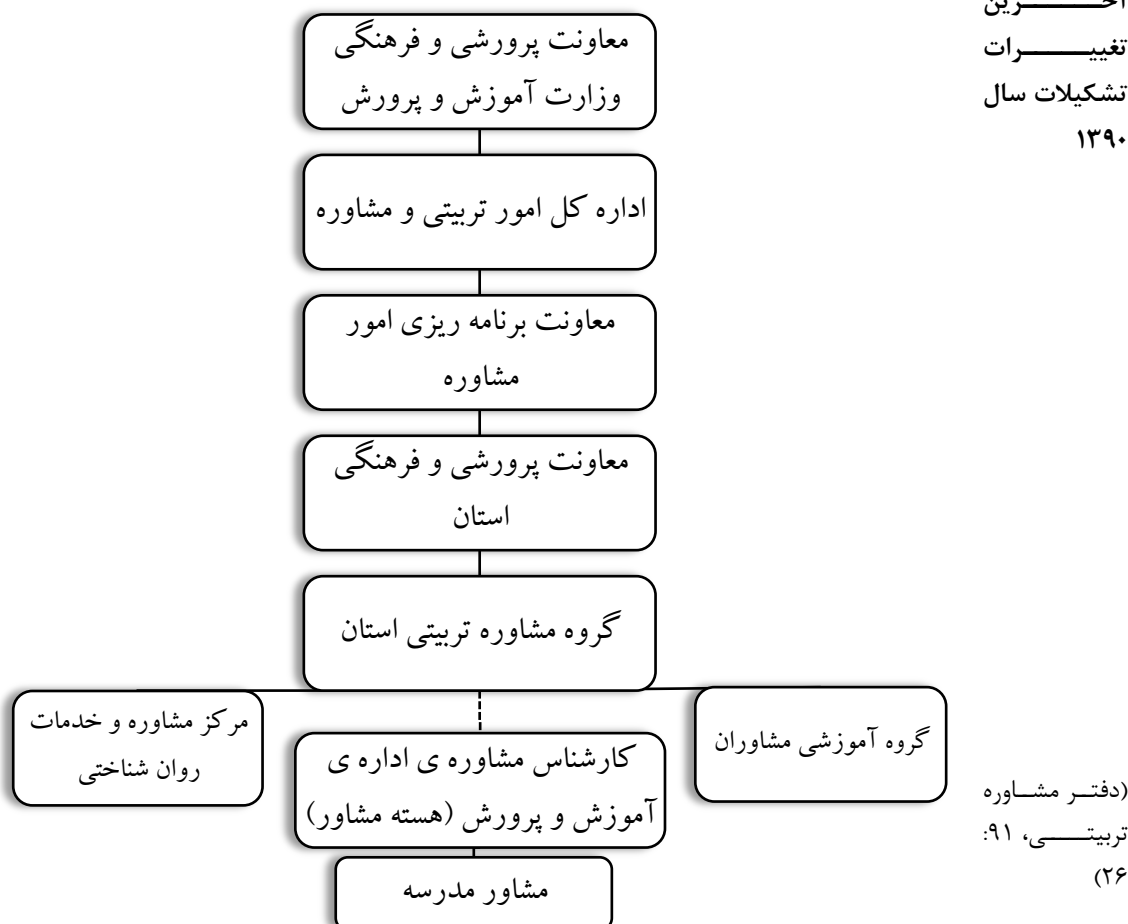
اهمیت و ضرورت پژوهش:

جامعیت و کاربرد خدمات راهنمایی و مشاوره باعث شده است تا امروزه اکثر سازمان‌ها و نهادها و مراکز علمی و آموزشی از این خدمات در دستیابی به اهداف خود استفاده کرده و نسبت به توسعه کمی و کیفی آن اقدام کنند. لذا در باب ضرورت و اهمیت استفاده از این خدمات در آموزش و پرورش می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. تأمین و ارتقای بهداشت روان دانش‌آموزان و ایجاد زمینه برای تسهیل رشد همه‌جانبه دانش‌آموزان.
۲. وجود تفاوت‌های فردی در دانش‌آموزان و ضرورت شناخت و توجه به این تفاوت در امر تعلیم و تربیت.
۳. شناخت استعدادهای عمومی و اختصاصی دانش‌آموزان با ابزارها و روش‌های علمی و کمک به آنان در جهت هدایت و پرورش این استعدادها.
۴. تغییر روزافزون کمی و کیفی رشته‌های تحصیلی و لزوم اطلاع‌رسانی و راهنمایی دانش‌آموزان در زمینه‌های انتخاب و ادامه تحصیل در رشته‌های تحصیلی مناسب با توجه به توانمندی و علایق ایشان.
۵. ایجاد تنوع و پیچیدگی در مشاغل و ایجاد گرایش‌های مختلف شغلی در جامعه و ضرورت اطلاع‌رسانی و توجه به استعدادها، قابلیت‌ها و علایق دانش‌آموزان برای برنامه‌ریزی و طرح‌ریزی شغلی آینده.
۶. راهنمایی دانش‌آموزان در زمینه ویژگی‌ها و نیازهای دوره سنی به‌ویژه دوران بلوغ که خود یک نوع بحران هویت را برای فرد ایجاد می‌کند.
۷. لزوم آموزش مهارت‌های زندگی به دانش‌آموزان و ایجاد توانایی و قدرت سازگاری در آنان.
۸. وجود انواع آسیب‌های اجتماعی و مشکلات عاطفی، روانی، رفتاری، اخلاقی و خانوادگی.
۹. مشکلات ناشی از تأثیرگذاری روزافزون رسانه‌های جمعی و عناصر فرهنگی خارج از مدرسه اعم از رسانه‌های دیداری و شنیداری و رسانه‌های مکتوب و ایجاد تعارض در دانش‌آموز برای الگوگیری و انتخاب مسیر مناسب در جهت رشد و کمال فردی و اجتماعی (دفتر مشاوره تربیتی ۱۳۹۱: ۱۳).

چارت تشکیلات راهنمایی و مشاوره در آموزش و پرورش

بر اساس
آخرین
تغییرات
تشکیلات سال
۱۳۹۰

اعم مشکلاتی که سبب کاهش کیفیت مشاوره در مدارس می گردد:

نظام راهنمایی در کشورهای مختلف با توجه به وضع اقتصادی، نیروی انسانی، شرایط و مقتضیات کشورها متفاوت است. در بعضی از ممالک که دارای امکانات مالی و نیروی انسانی موردنیاز هستند، هر مدرسه دارای یک گروه متخصص متشکل از مشاور، روان شناس، مددکار اجتماعی، متخصص تعلیم و تربیت، روان پزشکی و پزشک (غالباً پاره وقت) با وسایل و امکانات کافی است. و در مقابل کشورهایی که از امکانات کمتری برخوردارند با تشکیل مراکز راهنمایی و تمرکز متخصصان مذکور در یک مرکز به تعدادی از مدارس که در یک شعاع معینی قرار می گیرند، خدمات راهنمایی را عرضه می کنند. در پاره ای از کشورها نیز خدمات مشاوره ای از طریق متخصصان مربوط انجام نمی گیرد، بلکه عرضه خدمات آموزش و راهنمایی به معلمان واگذار می شود. گاه نیز گروهی از معلمان با دیدن دوره های آموزشی خاص با برنامه ریزی مشخص ضمن تدریس مسئول اجرای برنامه های راهنمایی می شوند. در این روش معلمان موردنظر تعدادی از ساعات موظف

خود را تدریس و بقیه ساعات کار خود را به انجام امور راهنمایی به وسیله معلمان انجام می‌گیرد و در مقاطع تحصیلی که مسئله انتخاب و گزینش مطرح می‌شود با اجرای آزمون‌ها و ارزیابی‌های مختلف به وسیله متخصصان، دانش‌آموزان بین رشته‌های مختلف توزیع می‌شوند (حسینی، ۱۳۸۱: ۱۱۳).

آغاز امور مشاوره تحصیلی و مشکلات غیر تحصیلی دانش‌آموزان به اوایل دهه پنجاه برمی‌گردد. آن زمان تنها تعداد محدودی از مشاوران در دوره راهنمایی به کار گرفته شدند. پس از وجود وقفه‌ای طولانی در سال ۱۳۷۰ به بعد به مشاوره توجه دوباره شد و البته بدون گزینش مناسب و تخصصی به تدریج در دوره متوسطه به‌طور فراگیری مشاوران به کار گرفته شدند. اما با تأسف تاکنون جایگاه جدی پیدا نکرده‌اند. گویی حتی مسئولین وزارتی به مثمر ثمر بودن مشاوران باور ندارند. این در حالی است که روز به روز به مشکلات تحصیلی و روانی دانش‌آموزان در حال افزایش است. آسیب‌های اجتماعی افزایش یافته (اعتیاد، طلاق، خودکشی، پرخاشگری و...) و دانش‌آموزان برای زندگی بزرگسالی آمادگی کافی پیدا نمی‌کنند. مشاوران در کنار دیگر اعضاء آموزشگاه‌ها می‌توانند در حل مسائل گفته‌شده از بهترین نیروهای انسانی باشند به شرط آنکه چنان گزینش و انتخاب شوند که تخصص و تعهد کاری آنان در حد بالایی باشد.

فعالیت‌های مشاوران مدارس همواره با آسیب‌هایی مواجهه بوده که بخشی از آن مربوط به شخص مشاور، بخشی به محیط کار و فرهنگ حاکم و برخی نیز به آموزش و پرورش و سیاست‌گذاری آن مربوط بوده است. این امر موجب شکاف بین وضع موجود و مطلوب شده است.

اهم مشکلاتی که سبب کاهش کیفیت مشاوره در مدارس می‌گردد:

- ۱- کوشش نکردن مشاوران برای رفع مشکلات دانش‌آموزان موجب عدم مراجعه مجدد دانش‌آموزان به مشاوران می‌شود.
- ۲- مشاور مدرسه به‌موقع و در هنگام ضرورت در دسترس دانش‌آموزان و سایرین نیست.
- ۳- تعداد زیاد دانش‌آموزان مانع از پیشرفت کار مشاورین مدارس می‌باشد.
- ۴- مدیریت مدارس دانش کافی درباره برنامه راهنمایی و مشاوره ندارند.
- ۵- والدین از همکاری‌های لازم در مورد برنامه راهنمایی و مشاوره امتناع می‌کنند.
- ۶- نسبت مشاور به دانش‌آموزان نامتناسب است.
- ۷- مشاوران هنوز توسط مسئولین مدارس و والدین دانش‌آموزان پذیرفته‌شده نیستند.
- ۸- مشاوران از داشتن ابزار و وسایل فنی موردنیاز محروم هستند و این مسئله آن‌ها را از تلاش فنی و تخصصی باز می‌دارد.
- ۹- محدود بودن برنامه‌های راهنمایی و مشاوره در مدارس از اهمیت کار آنان می‌کاهد.
- ۱۰- مشاوران مدارس اتاق مناسب جهت امور مشاوره‌ای ندارند.

عوامل مؤثر در افزایش کیفیت خدمات مشاوره و راهنمایی:

عوامل زیادی در راهنمایی تحصیلی دخالت دارند که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از:

- ۱- استعداد و توانایی
- ۲- رغبت
- ۳- شخصیت
- ۴- عوامل محیطی

یکی از عواملی که باید به‌عنوان عامل تعیین‌کننده در راهنمایی تحصیلی مورد توجه قرار گیرد، استعداد و توانایی است. استعداد نمایانگر قدرت بالقوه، و توانایی آمادگی بالفعل است. عامل دیگر رغبت است که نشانگر تمایل دانش‌آموز در نوع و وضعیت اهداف تحصیلی است. در مورد عامل شخصیت باید گفت که چون رشته تحصیلی جهت دهنده برای گزینش شغلی است و خصوصیات شخصی در اشتغال از اهمیت زیادی برخوردار است، لذا در انتخاب رشته تحصیلی خصوصیات شخصیتی نیز باید در نظر گرفته شود و بالاخره در راهنمایی تحصیلی کلیه عوامل محیطی دانش‌آموز نظیر خانواده، وضعیت اقتصادی و اجتماعی و وسایل ارتباط جمعی مؤثرند. (حسینی، ۱۳۸۱: ۳۱).

روش پژوهش:

در پژوهش حاضر از روش کتابخانه‌ای و بررسی اسناد و مراجعه میدانی به مدارس و مصاحبه با دانش‌آموزان استفاده شده است.

جامعه و نمونه آماری:

جامعه آماری شامل ۱۲ مدرسه شهرستان بیستون کرمانشاه می‌باشد که از این تعداد ۷ مدرسه پسرانه به عنوان نمونه انتخاب گشته که این ۷ مدرسه ۳ مشاور دارند که با همه آنها مصاحبه صورت گرفته است.

راهکارهایی جهت توانمندسازی مشاوران

از مهمترین فاکتورهایی که باید در هنگام یک مشاوره تحصیلی مناسب از آن بهره برد، وجود مکانی است که مراجع در آن احساس آرامش و امنیت نماید. مشاوره تحصیلی نیز مانند سایر مشاوره‌ها است. باید در مدارس اتاقی با عنوان اتاق مشاور وجود داشته باشد که دانش‌آموزان بتوانند به صورت مستقیم و خصوصی مسائل خود را با مشاور در میان بگذارند. مشاوران مدرسه باید توجه نمایند که خود را به روش‌های علمی و حرفه‌ای جدید مجهز نمایند تا بتوانند قدم‌های سازنده و مؤثری را به جلو بردارند. از دیگر مسائلی که می‌تواند به توانمندسازی مشاوران کمک نماید این است که مشاوران تعریف دقیقی و روشن و مشترکی از حرفه خود ندارند و این موضوع به عملکردهای متناقض آنها منجر می‌شود (احمدی، ۱۳۷۶). در بسیاری از کشورها برای احراز شغل مشاوره، داشتن حداقل درجه کارشناسی ارشد ضروری می‌باشد. اگر در کشور ما نیز این شرایط رعایت گردد و کسانی از رشته‌های غیر مرتبط مشاوره مدرسه را بر عهده نگیرند کمک شایانی به مورد قبول واقع گشتن مشاوره در مدرسه خواهد کرد. توجه دادن مشاوران به این امر که مشاوره مدرسه علاوه بر تمرکز بر حل مشکلات دانش‌آموزان جنبه پیشگیرانه و رشدی هم دارد، توجه دادن مشاوران به این نکته که مراجعان آن‌ها از طیف کودکان و نوجوانان می‌باشند و مشاوره با آنان از یک چالش خاصی برخوردار می‌باشد که در این زمینه مشاوران باید از مهارت‌های ذیل برخوردار باشند:

مهارت‌های گوش کردن فعال، برقراری رابطه، جلب مشارکت والدین برای همکاری در خصوص مسائل تحصیلی فرزندان آن‌ها، رهبری گروه و جلسات راهنمایی و آموزش خانواده ...

مدارس مورد نظر در این پژوهش با توجه به آمار دانش‌آموزان و تعداد مدارس با کمبود مشاور مواجه هستند. ۳ مشاور برای ۷ مدرسه کافی نمی‌باشد و همین عامل سبب گشته که فاکتورهای مورد مطالعه در این پژوهش در مدارس رعایت نگردد.

بحث و نتیجه گیری

مشاوره و راهنمایی در مدارس برنامه‌ای حیاتی است که در عرصه تعلیم و تربیت جهان (خصوصاً دوره عمومی آموزش) از سال‌های دور مورد توجه قرار گرفته است، چراکه طی این دوره دانش‌آموزان در مرحله آغازین تجربه‌های اجتماعی توأم با رشد فردی قرار دارند. تعلیم و تربیت در دوره مذکور نقش تعیین‌کننده‌ای در هدایت فراگیر و نقش‌پذیری متناسب وی در جامعه ایفا می‌نماید به طوری که ایجاد سرمایه انسانی و توسعه فرهیختگی در جامعه ناشی از تربیت فراگیران در این دوره و به‌ویژه با تأکید بر شناخت توانایی‌ها، استعدادها و علایق آنان است. کمک توسعه مهارت‌های زندگی به‌ویژه فرآیند تصمیم‌گیری و هدف‌گزینی از ضرورت‌های ارزشمندی است که تقویت فرآیند مشاوره و راهنمایی از طریق معلمان دانا و دلسوز را میسر می‌سازد. برای تحقق برنامه‌های مذکور دو رویکرد وجود دارد:

۱- تأکید بر مشاوره در مدارس به‌عنوان یک فرد متخصص.

۲- ارتقاء فرآیند راهنمایی و مشاوره از طریق توانمندسازی کلیدی عوامل انسانی مدارس (مدیر، معاون تربیتی و معلمان). با توجه به شرایط آموزش و پرورش کشور رویکرد دوم مقدم بر رویکرد اول بوده و در حوزه برنامه‌های اجرایی امکان تحقق آن بیشتر است و از سوی دیگر می‌توان رویکرد دوم را مقدمه‌ای برای تحقق رویکرد اول در توسعه مطلوب آموزش و پرورش آینده تلقی کرد (اصغری پور، ۱۳۹۲: ۱۲).

بر اساس طرح راهنمایی و مشاوره دوره متوسطه، فعالیت‌های راهنمایی و مشاوره در واحد آموزشی به مشاوره مدرسه محول گردیده است. مشاور زیر نظر مدیر مدرسه با همکاری سایر عوامل اجرایی و با نظارت هسته مشاوره اداره آموزش و پرورش اداره متبوع انجام‌وظیفه می‌نماید. بر اساس این طرح کلیه دبیرستان‌ها، هنرستان‌ها اعم از روزانه و بزرگسال به ازای هر ۱۵ نفر دانش‌آموز یک ساعت خدمات مشاوره‌ای بهره‌مند هستند و باید به‌گونه‌ای برنامه‌ریزی شود که چنانچه یک واحد آموزشی دارای چند مشاور است. همه مشاوران با پایه‌های مختلف تحصیلی ارتباط داشته باشند (دفتر مشاوره تربیتی، ۱۳۹۱: ۲۳). عامل اصلی در راهنمایی تحصیلی، استعداد و توانایی است. کسی که قدرت ذهنی محدودی دارد هرچند علاقه نشان دهد و زحمت بکشد، ادامه تحصیلات عالی برایش مقدور نخواهد بود. بنابراین عوامل رغبت و شخصیت و عوامل محیطی در راهنمایی تحصیلی در مقایسه با استعداد و توانایی در اولویت بعد قرار می‌گیرند. مواردی نیز وجود دارند که شخصیت دانش‌آموز با اموری نظیر وارد شدن به خدمات نظامی مناسب نیست، با این حال به علل دیگری که زاینده عوامل محیطی اوست، نظیر فقر مالی یا تمایلات و شرایط خانواده، به دانشکده یا مدارس نظامی می‌رود. در اینجا مشاور با توجه به خصوصیات شخصیتی دانش‌آموز باید آگاهی‌های لازم را در جهت رفع مشکلات محیطی یا مالی به وی ارائه کند تا او بتواند راه مناسب را برگزیند.

یکی از کارکنان مدرسه که نقش مؤثری در راهنمایی تحصیلی بر عهده دارد، مدیر مدرسه است. او باید با حمایت مشاور، همکاری کارکنان را برای اجرای برنامه‌های راهنمایی تحصیلی جلب و در این مورد هماهنگی لازم ایجاد کند. سایر وظایف وی به شرح زیر است:

- همکاری کامل با مشاور راهنمایی در زمینه اجرای برنامه‌های تستی و شناخت دانش‌آموزان و فراهم ساختن موجبات اجرای برنامه‌های راهنمایی تحصیلی.
- تشکیل شورای راهنمایی و حمایت از مشاور در اجرای مصوبات این شورا در زمینه پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان و رفع مشکلات آموزشی.
- معرفی مشاور به اولیای دانش‌آموزان در جلسات انجمن اولیا و مربیان و تشویق اولیا به استفاده از وجود مشاور در برخورد با مسائل و مشکلات تحصیلی فرزندانشان.
- فراهم آوردن امکانات لازم به‌منظور آشنا ساختن کارکنان مدرسه با خدمات راهنمایی تحصیلی.
- تدارک محل مناسب و امکانات مربوط به اجرای برنامه‌های راهنمایی و در اختیار گذاشتن نیروی لازم برای تشکیل پرونده تحصیلی.

نقش مدیر مدرسه در پیشرفت امور آموزشی و سایر برنامه‌ها از جمله امور راهنمایی و مشاوره به‌ویژه راهنمایی تحصیلی از اهمیت خاص برخوردار است. بنابراین مدیر مدرسه باید از بین افراد ذیصلاح و آشنا به مسائل تربیتی و راهنمایی برگزیده شو (حسینی، ۱۳۸۱: ۵۷).

معلم به علت تماس زیاد با دانش‌آموز در شناخت و پیشرفت تحصیلی وی از همه عوامل مدرسه نقش فعال‌تری بر عهده دارد. اهم وظایف معلم در راهنمایی تحصیلی عبارت‌اند از:

- توجه به تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان در ارائه درس و تعیین تکلیف با توجه به میزان هوش و استعداد و پایه تحصیلی آنان.
- کشف مشکلات تحصیلی دانش‌آموزان و ارجاع آنان به مشاور و کمک در رفع مشکلات.
- دادن اطلاعات لازم به دانش‌آموزان در زمینه مطالعه مفید و مؤثر و ایجاد عادات صحیح مطالعه در آنان.
- مطالعه در مورد دانش‌آموزانی که متناسب باهوش و استعداد خود پیشرفت ندارند و ارجاع آنان به مشاور راهنمایی.
- دادن اطلاعات لازم به دانش‌آموزان در مورد واحدهای درسی، رشته‌های تحصیلی و آیین‌نامه‌های آموزشی و امتحانی.
- ربط دادن دروس با رشته‌های تحصیلی مقاطع تحصیلی بعد و دادن اطلاعات لازم در این زمینه.
- جمع‌آوری اطلاعات لازم در مورد هر دانش‌آموز با استفاده از مشاهده و سایر فنون شناخت، و انتقال آن به مشاور راهنمایی به‌منظور تنظیم پرونده تحصیلی و ارائه خدمات راهنمایی.
- شرکت در شورای راهنمایی و طرح مسائل تحصیلی دانش‌آموزان به‌منظور انجام بررسی‌های لازم.
- همکاری در اجرای برنامه‌های تستی و سایر امور مربوط به شناخت دانش‌آموز.
- و بالاخره چون معلم مسئول آموزش برنامه‌های تحصیلی است، بیش از هر یک از کارکنان مدرسه برای پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان تلاش می‌کند و چنانچه در شناخت و ارجاع موارد خاص و سایر مشکلات تحصیلی از خدمات مشاور استفاده کند، در حصول به اهداف آموزشی و راهنمایی سهم به‌سزایی خواهد داشت.
- شایان ذکر است که معلم برای انجام وظایف خود در بخش راهنمایی تحصیلی باید در دوره‌های تربیت‌معلم یا دوره‌های کارآموزی با خدمات و فنون راهنمایی آشنا شده و تجربیات لازم را کسب کرده باشد، در غیر این صورت نخواهد توانست از عهده خدمات مربوط برآید و توفیق او در حصول به اهداف آموزش و راهنمایی میسر نخواهد بود. (همان: ۵۷).
- مشاور که مسئول ارائه کلیه خدمات راهنمایی است، در زمینه راهنمایی تحصیلی نیز بیشترین خدمات را ارائه می‌دهد. او با جلب همکاری مدیر و معلم و سایر کارکنان مدرسه حصول به اهداف تحصیلی را تسهیل می‌کند. لازم به یادآوری است که موارد زیادی است که راهنمایی تحصیلی و راهنمای شخصی به‌طوری درهم‌آمیخته است که تفکیک آن‌ها میسر نیست و به‌علاوه راهنمایی تحصیلی مقدمه راهنمایی حرفه‌ای است. بنابراین مشاور در این موارد الزاماً انواع راهنمایی را به موازات و توأم با یکدیگر ارائه خواهد کرد. دانش‌آموزی که از نظر تحصیلی بسیار موفق است و نمرات خوبی می‌آورد، به علت فوت پدر و ناراحتی‌های روحی، درس و بحث خود را کنار می‌گذارد و چه‌بسا که این حادثه در زمان امتحان پیش آید و سطح نمرات او پایین بیاید. مشاور در این موارد قبل از آنکه به امر تحصیل وی توجه کند؛ باید ناراحتی‌های ناشی از فوت پدرش را تخفیف دهد؛ یعنی قبل از راهنمایی تحصیلی به مشاوره سازشی بپردازد. اهم وظایف مشاور را در راهنمایی تحصیلی می‌توان به شرح زیر برشمرد:

- توجه دادن معلمان به رعایت تفاوت‌های فردی در تدریس.
- مشاوره با دانش‌آموزانی که به علت مشکلات تحصیلی به وی ارجاع داده شده‌اند.
- دادن اطلاعات لازم به دانش‌آموزان در مورد آیین‌نامه‌های آموزشی و امتحانی با استفاده از عوامل و امکانات مختلف.

- اجرای آزمون‌های هوش، استعداد و رغبت و کاربرد نتایج آن‌ها در امور تحصیلی.
- راهنمایی دانش‌آموزان در انتخاب واحدهای درسی و رشته‌های تحصیلی در مقاطع دبیرستانی و دانشگاهی.
- دادن اطلاعات لازم به دانش‌آموزان سال‌های آخر دبیرستان در مورد آزمون‌های ورودی دانشگاه‌ها.
- تشکیل و گسترش نظام پرونده تحصیلی برای فرد فرد دانش‌آموزان با استفاده از منشی‌هایی که در اختیار دارد.
- تشکیل شوراهای راهنمایی به منظور بررسی مشکلات تحصیلی و سایر امور مشاوره و راهنمایی.
- توجه دادن به معلمان و سایر کارکنان برای شناخت مشکلات دانش‌آموزان از جمله مسائل تحصیلی و ارجاع آنان.
- تسهیل در امر یادگیری و بروز استعدادها و علایق دانش‌آموزان از طرق مختلف.
- همکاری و راهنمایی در اجرای فعالیت‌های فوق برنامه و برنامه‌های بازدید، به‌ویژه بازدید از مؤسسات آموزشی مقاطع بالاتر (همان: ۵۹).

مدارس مورد نظر در این پژوهش با توجه به آمار دانش‌آموزان و تعداد مدرس با کمبود مشاور مواجه هستند. در این شهرستان برای کلیه مدارس پسرانه که ۱۲ عدد می باشد، ۳ نفر مشاور مرد مشغول به کار هستند که به تناسب تعداد دانش‌آموزان زمان حضور مشاوران در مدارس متفاوت می باشد. به این صورت که اگر در مدرسه ای تعداد دانش‌آموزان زیاد بود ساعت موظفی مشاوران که باید در مدرسه حضور داشته باشند بیشتر از مدرسه ای است که تعداد دانش‌آموزان آن کمتر است.

مشاوران مدارس مورد نظر پژوهش تحصیلات مرتبط با رشته روانشناسی و مشاوره دارند و در سطح کارشناسی ارشد می باشند و تاکنون توانسته اند به دانش‌آموزان در زمینه هدایت تحصیلی راهنمایی‌های مفیدی ارائه بدهند. اما متأسفانه کمبود تعداد مشاوران و عدم آشنایی دانش‌آموزان با فعالیت‌های مشاوره ای و عدم مراجعه به مشاور در هنگام بروز مشکلات سبب شده است که مشاوره تحصیلی عملاً به راهنمایی و هدایت تحصیلی تبدیل گردد که البته در مواردی انگشت شمار در این شهرستان بوده‌اند والدینی که جهت رفع مشکل به مشاوران مدرسه مراجعه نموده اند و مشاوران نیز خدمات مفیدی به آنان ارائه داده اند و در صورت تخصصی بودن کار والدین را به مراکز درمانی تخصصی ارجاع داده‌اند و تا حل کامل مشکل نیز پیگیری نموده اند. در پایان پیشنهاد می شود که با توجه به خدمات مفیدی که مشاوران مدرسه می توانند به دانش‌آموزان ارائه دهند، برای هر مدرسه یک مشاور در نظر گرفته شود، فضا و امکانات کافی در اختیار مشاوران مدارس قرار گیرد تا آنان با طیب خاطر پذیرای دانش‌آموزان باشند. فرهنگ سازی در میان دانش‌آموزان و والدین صورت بگیرد تا در صورت بروز مشکل به مشاور مدرسه مراجعه نمایند، برای مشاوران مدرسه همه ساله طی دوره های آموزش ضمن خدمت توانمندسازی صورت بگیرد.

منابع:

- برنامه ریزی تحصیلی و شغلی کتاب درسی مدارس متوسطه.
- پیروی، حمید، پرویزی، سرور، حقانی، حمید. (۲۰۱۱). مشاوره حمایتی برای دانشجویان با پیشرفت تحصیلی ضعیف: مطالعه مداخله‌ای. مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی، ۱۱(۲)، ۷۵-۸۳.
- حاج بابایی، مرتضی (۱۳۹۲). تکنیک ها و مهارت های تست زنی، غلبه بر آزمون های تشریحی و کوتاه جواب، آماده شدن برای امتحانات، غلبه بر استرس و اضطراب امتحان، تهران، ما و شما.

- حسینی، مهدی (۱۳۸۱). راهنمایی و مشاوره تحصیلی و تاریخچه راهنمایی و مشاوره در ایران، تهران، رشد.
- حمید، اصغری پور (۱۳۸۷). مشاوره با دانش آموزان در مدارس، تهران، وراى دانش.
- داننده، علی و همکاران، دفتر مشاوره تربیتی (۱۳۸۹). آداب و مهارت های زندگی، تبرز، فروزش.
- سپهریان آذر، فیروزه، سعادت‌مند، سعید. (۲۰۱۵). تأثیر آموزش مهارت‌های زندگی و مشاوره گروهی با روش عاطفی رفتاری عقلانی بر خودپنداره تحصیلی، انگیزش پیشرفت و سلامت روان دانش‌آموزان ناموفق. دانش و پژوهش در روان‌شناسی کاربردی- دانشگاه آزاد اسلامی - واحد اصفهان (خوراسگان)، ۱۶(۵۹)، ۶۶-۷۷.
- سلطانیه، حسین، مشاوره تحصیلی انتشارات کانونی مشاوران ایران، ۱۳۹۲.
- طباطبایی و کیلی، سید مهدی (۱۳۸۹). آداب و مهارت های زندگی، تبریز، فروزش.
- نجف آبادی، رضوان (۱۳۹۳). تدوین مدل مشاوره تحصیلی و بررسی آن بر موفقیت تحصیلی دانش آموزان سال اول دبیرستان شهر کرد، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه اصفهان.
- وزارت آموزش و پرورش، معاونت پرورشی و تربیت بدنی، دفتر مشاوره تربیتی (۱۳۸۹). برنامه ها و فعالیت‌های راهنمایی و مشاوره در دوره متوسطه. تهران، وراى دانش.
- Council, R. M. B. (2015). Behaviour development. Educational Psychology, 926400.
- Dahir, C. A., & Stone, C. B. (2012). The transformed school counselor. Brooks/Cole, Cengage Learning.
- Dearing, E., Sibley, E., & Nguyen, H. N. (2015). Achievement Mediators of Family Engagement in Children's Education: A Family-School-Community Systems Model. In Processes and Pathways of Family-School Partnerships across Development (pp. 17-39). Springer International Publishing.
- Erford, B. T. (2014). Transforming the school counseling profession. Pearson Higher
- Fink, E., Deighton, J., Humphrey, N., & Wolpert, M. (2015). Assessing the bullying and victimisation experiences of children with special educational needs in mainstream schools: Development and validation of the Bullying Behaviour and Experience Scale. Research in developmental disabilities, 36, 611-619.
- Gilmore, S. C. (2015). The perceptions of Mississippi secondary school counselors and school administrators regarding the role of school counselors in dropout prevention (Doctoral dissertation, THE UNIVERSITY OF SOUTHERN MISSISSIPPI).
- Gray, P., Miller, A., & Noakes, J. (2013). Challenging behaviour in schools: Teacher support, practical techniques and policy development. Routledge.
- Harper, K. M. (2015). Teacher perceptions of the use of school-wide positive behavior interventions and supports at reducing the presence of bullying in middle schools.
- Peterson, J. S. (2015). School Counselors and Gifted Kids: Respecting both Cognitive and Affective. Journal of Counseling & Development, 93(2), 153-162.
- Royster, P., Gross, J., & Hochbein, C. (2015). Timing is everything: Getting Students Back on Track to College Readiness in High School. The High School Journal, 98(3), 208-225.
- Sirin, S. R., & Rogers-Sirin, L. (2015). The Educational and Mental Health Needs of Syrian Refugee Children.
- Slaughter, R. A. (2015). Job satisfaction among high school counselors in RAMP-designated schools (Doctoral dissertation, CAPELLA UNIVERSITY).

Global Conference

on

New Horizons in
Humanities, Future Studies
and Empowerment

2016 January 28

- Stone. C. B.. & Dahir. C. A. (2011). School counselor accountability: A MEASURE of student success. Pearson Higher Ed.
- Young. A., Dollarhide. C. T., & Baughman. A. (2015). The Voices of School Counselors: Essential Characteristics of School Counselor Leaders. Professional School Counseling. 19(1), 36-45.